

IV SINF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TAFAKKURNI FANLARARO SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Sunnatullo Do'stov

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi,

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

E-mail: sdustov@dpi.uz

orcid: <https://orcid.org/0009-0003-9585-9386>

Tel.: (+998 99) 083 74 91

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17331352>

Annotatsiya: Maqolada bo'lajak pedagoglarning ekologik madaniyatini integrativ yondashuv asosida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi, ya'ni bunda dunyoni yaxlit idrok etishga hissa qo'shadigan va insonning ekologik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan o'quv-biluv faoliyatni fanlararo uyg'unligi ta'minlanadi.

Kalit so'zlar: integratsiya, ekologik ta'lim, ekologik madaniyat, ta'lim, fanlararolik, integrativ yondashuv.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования экологической культуры будущих учителей на основе интегративного подхода, то есть обеспечивающего межпредметную гармонию учебной и познавательной деятельности, способствующей целостному восприятию мира и направленной на формирование экологической культуры личности.

Ключевые слова: интеграция, экологическое образование, экологическая культура, образование, междисциплинарность, интегративный подход.

Annotation: The article considers the theoretical and practical aspects of forming the ecological culture of future teachers based on an integrative approach. That is, it ensures interdisciplinary harmony of educational and cognitive activities that contribute to a holistic perception of the world and are aimed at forming a person's ecological culture.

Keywords: integration, environmental education, environmental culture, education, interdisciplinarity, integrative approach.

Ta'limdagi innovatsiya va integratsiya jarayonlari uni rivojlantirish strategiyasida tobora muhim o'rin tutmoqda. Integratsiya zamonaviy ta'lim tizimlarini rivojlantirishning eng muhim tamoyilidir. Shu bilan birga, ta'lim mazmuni, uning tuzilishi, tamoyil va texnologiyalari – bu tegishli ta'lim muhitida talabalarning bilim, ko'nikma va malakalardan tashqari muayyan darajadagi madaniyatini shakllantirish imkonini beradigan yagona choratadbirlar majmuidir. Chunonchi, E.V.Bondarevskayaning "Shaxs madaniyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim" kontseptsiyasida talabalar madaniyatini shakllantirish jarayoni uchun integratsiyaning alohida ahamiyati yoritilgan. Ma'lumki, oliy ta'lim muassasalarida kasbiy tayyorlash bilan birga ularning umuminsoniy qadriyatlar asosida madaniyatini rivojlantirishga ham alohida ahamiyat qaratiladi. Ya'ni bunda, dunyoning umumiy manzarasi ilmiy-madaniy nazariya bilan bog'liqlikda madaniyatning yaxlit qiyofasini shakllantirishga erishiladi. Ta'lim mazmunini aks ettiruvchi ensiklopediyalarda bilimlar integratsiyasi insonparvarlik va estetik yo'nalishga moyillik bilan tavsiflanadi. Shuningdek, bu tabiatshunoslik bilimlari sohasini ham qamrab oladi.

Talabalarning dunyoviy va tarixiy-madaniy tafakkurini shakllantirishda bilimlarni yaxlit tizimda integratsiyalashga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Ushbu kontseptual pozitsiya talabalarning ekologik madaniyani integratsiv yondashuv asosida amalga oshirish imkonini beradi. Ya'ni bunda bilim, e'tiqod va faoliyatning yagona uyg'unligi sifatida talabalarning ekologik madaniyatini shakllantirishga erishiladi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, talabalarning ekologik madaniyani integratsiv yondashuv asosida shakllantirish masalasi keng ilmiy jamoatchilik tomonidan belgilanadigan eng muhim va istiqbolli uslubiy yo'nalishlardan biridir. Integratsiya tushunchasi lotincha so'zdan olingan bo'lib "tiklash, to'ldirish" ma'nolarini anglatadi va bu falsafiy fenomen sifatida pedagogika sohasiga kirib kelgan. Ya'ni, "integratsiya" deganda rivojlanish jarayonining turli xil element va qismlarining bir butunga birlashtirilishi tushuniladi. 1993 yilda YuNESKO tomonidan tashkil etilgan sessiyada integratsiyaga bilimlarning o'zaro organik aloqalarga kirishishi va bu talabani dunyoning yagona ilmiy qiyofasini tushunishga olib kelishi lozim, deya ta'rif berildi. Bizning fikrimizcha, integratsiyaning eng keng qamrovli kontseptsiyasi - "tizimning alohida differentsial element va funktsiyalarining o'zaro munosabatlarga kirishish jarayonining natijasi" sifatida taqdim etiladi. Bu esa, o'z navbatida, yaxlit tizimning o'zaro bog'liqlikda va barqaror ishlashiga olib keladi. Talabalarning integrativ yondashuv asosida ekologik madaniyatini shakllantirishda mazmun, usul, uslub va vositalarni qandaydir umumiy asosda birlashtirish ularning dunyoni yaxlit idrok etishlariga hissa qo'shisshi hamda bu jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bo'lajak pedagoglarning integrativ yondashuv asosida ekologik madaniyatini shakllantirishda, ya'ni ekologik ta'lim jarayonida barcha didaktik tamoyillarning o'zaro ta'siri orqali ularning mazmun va harakatlarini ta'minlash muhimdir. Integratsiv yondashuv asosida ekologik ta'lim mazmuni va metodologiyasining nazariy boyitishi bilan birga undagi g'oya, maqsad, vazifa va tarkibiy elementlarining amaliy jihatdan ham o'zaro uyg'unligini ta'minlashi, qolaversa, ularning o'zaro aloqaqorligi va birligini oldindan belgilab berishi kuzatiladi. Bu esa, ta'lim oluvchi shaxsini rivojlantirish bilan birga kasbiy-pedagogik tayyorgarlik jarayonining o'zaro bog'liqligini ham ta'minlaydi. Ya'ni, bu bo'lajak pedagoglarning ekologik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, ekologik ta'lim mazmunining integratsiyalashuvi ekologik bilimlar mohiyatiga asoslanadi. Barchamizga yaxshi ma'lumki, bugungi kunda ekologiya sohasida umumbashariy muammolar mavjud. Bular tabiatni yaxlit murakkablikda va chuqur anglashdagi birliklardir. Masalan, insonning Yerdagi o'rni, umuminsoniy qadriyatlar kelajagi va boshqa ekologik madaniyani shakllantirish bilan bog'liq masalalardir. muammolar, biz intizomdan tashqari intellektual makonga - va interdisiplinar makonga kiramiz. Mashhur biolog A.V.Yablokov: "hodisalarni o'rganishga ekologik yondashuv universal bo'lib qoldi, endi ekologiya haqida alohida fan sifatida gapirish qiyin, balki bu har qanday tadqiqot predmeti - madaniyatdan hujayra ichidagi jarayonlargacha bo'lgan maxsus qarashdir", - deya ta'kidlaydi. Ekologiya ijtimoiy-gumanitar fandır. U shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ekologik ta'limning maqsadi sifatida murakkab integrativ yondashuv asosida uning mazmunini ta'lim oluvchining amaliy faoliyatiga singdiradigan ekologik dunyoqarashini tashkil etadi. Ekologik madaniyat - bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir. Ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatları:

1) axloqiy-ekologik onglilik shaxsning muhim madaniyatlilik sifati bo'lib, uning atrof-muhitni hissiy bilish jarayoni atrof-muhitdagi obyekt va hodisalarni sezishi, idrok etishi, tasavvur qilishi, ziyraklik va teranlik asosida tabiat muhofazasi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozimligini nazarda tutadi;

2) ekologik ma'suliyatlilik shaxsda munosabat va ma'sullikni tarbiyalashda namoyon bo'ladi, bunday munosabat shaxsning bilib-bilmay, uzoqni o'ylamay tabiatga ko'rsatgan salbiy ta'siri oqibatlarini anglash va bunday ta'sirni bartaraf etish istagi natijasidagina shakllanadi;

3) ekologik irodaviylik shaxsning o'zi va o'zgalarning atrof- muhitdagi hattiharakatlarini baholashi va nazorat qilishi shaxsdagi qat'iyatlilik, tejamkorlik, ozodalik va pokizalik bilan bog'liq. Shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirishda ekologik qadriyatlar alohida ahamiyatga ega, ularga tabiatni asrab-avaylashga intilish, tashabbuskorlik, izchillik, mehnatsevarlik va ongli faollik kabilar kiradi. Masalan, ekologik qadriyatning bir turi, ya'ni global, mintaqaviy va lokal ekologik muammolarni bilish yer, suv, energetik muammolar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, cho'llanish jarayoni, atmosfera havosining ifloslanishi kabi tushunchalar bilan chambarchas bo'g'liq.

Zamonaviy ekologik ta'limda integrativ yondashuv nafaqat ekologik tushuncha va bilimlar o'rtasida har tomonlama aloqalar o'rnatishda, balki yangi strategiyalardan foydalanish asosida yaxlit tasavvurlarni rivojlantiruvchi o'quv jarayonini tashkil etishning kontseptual tamoyillarini ishlab chiqishda ham namoyon bo'ladi. Bugungi kunda integrativ yondashuv ekologik madaniyatni shakllantirishda intizom chegaralarini kesib o'tuvchi va ekologik ta'lim maqsadlariga mos keladigan strategik fanlararo bog'liqlikni ta'minlovchi jarayon hamdir. Biroq integrativ yondashuvning muhim jihatlaridan biri - bu ushbu tamoyilni amalga oshirishga yordam beradigan o'ziga xos holatlarni aniqlashdir. Zamonaviy ekologik ta'lim mazmunida integrativ yondashuvni ta'minlashda keng qamrovli va xilma-xil ekologik bilimlarni yagona nazariy nuqtai nazardan umumlashtirishni taqozo qiladi. Bunda ekologik bilimlar integratsiyalashuvi mexanizm va darajalariga alohida e'tibor qaratish lozim. Umuman olganda, integratsiya mexanizmi ma'lum bir umumiy boshlang'ich va butun bir tizimga qaratilgan "poydevor" bo'lishi lozim. Ekologik bilimlarning integratsiyalashuv mexanizmi - bu tizimning yaxlitligini buzmasdan muvofiqlashtirilgan va tartibli tarzda o'zaro ta'sir qilishi kerak bo'lgan zarur elementlar majmuidir. Odatda, bunday "poydevor" aniq fanlarning umumlashtirilgan kognitiv modellari asosida turli sohalaridagi o'zgaras ilmiy bilimlarning hodisa va jarayonlarini aks ettiruvchi fundamental tushuncha, g'oya, nazariya va qonunlaridir. Bu holatda, ekologik madaniyatning tarkibiy qismini atrof-muhitga nisbatan yaxlit ilmiy-dunyoviy va ekologik dunyoqarash tashkil etadi. Bunda evolyutsiya va uning umumiy mexanizmlarini ochib beradigan universal nazariya talab etiladi. Aksariyat hollarda, ijtimoiy va tabiiy fanlar tizimlari ekologik muammolarning intellektual va hissiy tajribasini uyg'unlashtirish uchun asoslar topadi va bu inson faoliyatidagi zamonaviy ekologik madaniyat hamda sog'lom turmush tarsi shakllanishiga yordam beradi. Ammo talabalarning kasbiy tayyorgarlashda ekologik bilimlarning integratsiyalashuv darajasini ta'minlashda asosiy muammo nafaqat tabiiy fanlar va gumanitar bilimlarni uyg'unlashtirish zarurati, balki intuitiv fikrlash tarzi bilan bog'liq bo'lgan ilmiy bo'lmagan bilimlarning muhim qatlamini o'z ichiga oladi. Masalan: falsafiy, diniy, badiiy, afsonaviy ma'lumotlar muhim rol o'ynaydi. Biroq

integrativ yondashuv talabalar ekologik madaniyatni shakllantirishda ularni ilmiy-dunyoviy bilimlar bilan birlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Shu tarzda qurilgan ta'lim mazmuni nafaqat ratsional, balki hissiyemotsional sohani o'z ichiga olgan tabiiy-ilmiy tafakkurni, balki uni gumanitar tafakkur bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, ekologik ta'limni insonparvarlashtirish va integratsiyalash talabalarning ekologik madaniyatini shakllantirishning asosiy ko'rsatkichlari, ya'ni bilim darajasi, ekologik fikrlashning namoyon bo'lishi va tabiatga munosabatni ifodalovchi motivlarini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar:

1. Бондаревская Е.В. Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания гуманистического типа // Образование в поисках человеческих смыслов / Под ред. Е.В.Бондаревской. Ростов н/Д., 1995. - 158 с.
2. Игнатова В.А. Интегрированные учебные курсы как средство формирования экологической культуры учащихся: дис. ... д-ра пед. наук. Тюмень, 1999. - 388 с.
3. Шутова И.П. Формирование экологической культуры будущих учителей: теория и практика: монография. Ишим, 2010. - 160 с.
4. Deryabo S.D., Yasvin V.P. Ekologik pedagogika va psixologiya. - Rostov-na-Donu: Feniks, 1996. - S36-38.
5. Ekologik ta'lim va tarbiya. Usul. tavsiyalar. - Ulan - Ude, 1990. - 29 b.
6. Girusov E. V. Ekologik madaniyatning tabiiy asoslari // Ekologiya, madaniyat, ta'lim. - M., 1989. - S. 11-19.
7. Slastenina E.S. O'qituvchilar malakasini oshirishda ekologik ta'lim - M. : Ta'lim, 2010